Jazyková poradna, nářečí i dějiny. Ústav pro jazyk český funguje osm dekád

6.2.2026 - Leona Matušková | Akademie věd České republiky

Na počátku bylo slovo, vlastně celý slovník. Kořeny institucionálního výzkumu českého jazyka v Akademii věd jsou totiž spjaty s plánem vypracovat velký výkladový slovník národního jazyka. Tento cíl si už v roce 1891 vytkli zakladatelé České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, předchůdkyně současné Akademie věd ČR. Slovníkářské pracoviště se postupně rozšiřovalo a přesně před 80 lety – 6. února 1946 – byl založen Ústav pro jazyk český.

Vypracování kompletního výkladového slovníku českého jazyka byl velmi ambiciózní plán. Bylo třeba prostudovat veškeré české písemnictví od počátků až do tehdejší doby a vypsat všechny existující výrazy. Jazykovědci tehdy dostali k dispozici poměrně skromné zázemí a ani financování nebylo takové, jaké by si národní jazyk zasloužil. Práce tak postupovaly pomaleji, než původně iniciátoři zamýšleli.

Takzvaná Kancelář Slovníku jazyka českého vznikla v roce 1911. Pracovníkům kanceláře pomáhali v prohledávání literatury středoškolští profesoři i studenti filologie. Slova zapisovali na lístečky, které ukládali do krabic a kartoték. Činnost kanceláře nicméně záhy přerušila první světová válka.

Miliony lístečků

Se vznikem Československé republiky došlo ke změně koncepce. „Po reorganizaci v roce 1919 stanul v čele kanceláře jako ředitel Václav Ertl a právě s jeho nástupem se pojí také úvahy o přebudování kanceláře na vědecký ústav," říká Markéta Pravdová z Ústavu pro jazyk český AV ČR. Lexikální archiv tehdy obsahoval na 800 tisíc lístků, do roku 1935 se rozrostl na 5,5 milionu lístků.

Zpracování bohatého lexikálního materiálu vyústilo ve vydání *Příručního slovníku jazyka českého*, dosud nejobsáhlejšího výkladového slovníku češtiny. Vycházel v letech 1935–1957 v devíti svazcích a na 10 824 stranách pojímá přibližně 250 tisíc hesel.

Ústav pro jazyk český AV ČR dodnes uchovává miliony lístků s českými slovy.

Peripetie 20. století

Hospodářská krize ve třicátých letech 20. století a následná druhá světová válka oddálily vznik plnohodnotné jazykovědné instituce až do roku 1946. „Jejím prvním ředitelem se stal Alois Získal, vědeckou práci řídila širší bohemistická komise pod vedením Bohuslava Havránka. Činnost ústavu se rozšířila o výzkum dialektů, současného spisovného jazyka a vývoje češtiny," popisuje Markéta Pravdová.

Jednou z nejvíce využívaných služeb ústavu je v současné době Jazyková poradna, která poskytuje široké veřejnosti jazykové poradenství. Více si o ní přečtete v článku Nejdelší slovo i gramatické chytáky. Jazyková poradna řeší také kuriózní dotazy. Uživatelé češtiny hojně navštěvují také Internetovou jazykovou příručku.

Roku 1952 byla založena brněnská pobočka ústavu. Po vzniku Československé akademie věd v roce 1952 byl Ústav pro jazyk český začleněn do její struktury a od roku 1992 je součástí Akademie věd České republiky.

Telefonická jazyková poradna funguje každý všední den mezi 10. a 12. hodinou.

Výstava, článek a podcast

Osmdesáté výročí ústavu připomene výstava v Galerii Věda a umění v budově Akademie věd ČR na Národní třídě v Praze s názvem *Kriticky ohrožené jevy našich nářečí*. Expozice představí zajímavosti z výzkumu dialektologického oddělení brněnské pobočky pracoviště. Veřejnosti se otevře 4. března 2026. Nejen o výstavě, ale i o výzkumu nářečí bude mluvit dialektoložka Martina Ireinová v připravované epizodě Podcastu Akademie věd.

Jazyk je také hlavním tématem dalšího čísla *A / Magazínu*, čtvrtletníku AV ČR, který vyjde rovněž začátkem března. V článku o vývoji češtiny se čtenáři dozvědí, proč někteří obrozenci vymýšleli nešikovné novotvary, ale i to, že prvním „čističem“ češtiny byl už Jan Hus. Dočtou se, jak se vyučovalo českému jazyku v císařské Vídni a proč dnes zažívají renesanci některá moravská a slezská nářečí.

Jazykovědci si navíc už teď připravují aktivity pro malé i velké návštěvníky červnového Veletrhu vědy, na němž jistě připomenou i osmdesáté výročí svého pracoviště, Ústavu pro jazyk český AV ČR.

Text: Leona Matušková, Divize vnějších vztahů SSČ AV ČR
Foto: Pavlína Černoch Jáchimová, Jana Plavec, Divize vnějších vztahů SSČ AV ČR

https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Jazykova-poradna-nareci-i-dejiny.-Ustav-pro-jazyk-cesky-fungu je-osm-dekad